

Bioethica

Vol 6, No 2 (2020)

Bioethica

Schopenhauer on Death and Suicide

Lina Papadaki (Λίνα Παπαδάκη)

doi: [10.12681/bioeth.24835](https://doi.org/10.12681/bioeth.24835)

Copyright © 2020, Lina Papadaki (Λίνα Παπαδάκη)

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Papadaki (Λίνα Παπαδάκη) L. (2020). Schopenhauer on Death and Suicide. *Bioethica*, 6(2), 7–19.
<https://doi.org/10.12681/bioeth.24835>

Σοπενχάουερ περί Θανάτου και Αυτοκτονίας

Λίνα Παπαδάκη

Επίκουρη Καθηγήτρια Φιλοσοφίας, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Κρήτης.

 lina_papadaki@yahoo.com

Περίληψη

Για τον Σοπενχάουερ, η ζωή είναι ένας διαρκής πόνος, όπου «εν τέλει ο θάνατος πρέπει να θριαμβεύσει». (*The World as Will and Representation I*, 311) Παρ' όλα αυτά, οι θέσεις του για τον θάνατο εμπεριέχουν μια ισχυρή δόση αισιοδοξίας. Υποστηρίζει ενθουσιωδώς ότι ο θάνατος, όχι μόνο δεν αποτελεί κάτι το κακό, αλλά είναι αντίθετα ένας φίλος που πρέπει να θεωρείται ευπρόσδεκτος. Είναι πεπεισμένος, επιπλέον, ότι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη γνώση και τη λογική μας, προκειμένου να πολεμήσουμε τον φόβο του θανάτου. Κατά ενδιαφέροντα τρόπο, όμως, στο σημείο όπου ο αναγνώστης περιμένει μια φιλοσοφική υποστήριξη της αυτοκτονίας, ο Σοπενχάουερ επιχειρηματολογεί με σθένος εναντίον της. Η αυτοκτονία, προκειμένου να αποφευχθεί ο πόνος και τα βάσανα, σύμφωνα με εκείνον, αποτελεί ένα *λάθος*, μια *μάταιη*, *ανόητη* και *εγωιστική* πράξη. Όχι μόνο δεν προσφέρει μια γνήσια λύση στο πρόβλημα του πόνου, θεωρεί, αλλά επιπλέον στέκεται εμπόδιο στην πραγματική σωτηρία, την άρνηση της βούλησης.

Στο κείμενο αυτό, υποστηρίζω ότι η καταδίκη της αυτοκτονίας του Σοπενχάουερ έρχεται σε σύγκρουση με τις γενικότερες θέσεις του για τον θάνατο και μπορεί να εξασθενίσει την επιχειρηματολογία του κατά του φόβου του θανάτου. Θεωρώ ότι οι ιδέες του πεσιμιστή φιλοσόφου για την αυτοκτονία πηγάζουν - κατά ειρωνικό τρόπο- από την υπέρμετρη αισιοδοξία του αναφορικά με τη δυνατότητα της αληθινής σωτηρίας. Όσον αφορά την απελευθέρωσή μας από τη βούληση, όμως, είναι προτιμότερο να παραμείνουμε απαισιόδοχοι. Κάτι τέτοιο, όπως εξηγώ, θα μας επιτρέψει να δούμε, όπως ακριβώς μας παροτρύνει και ο Σοπενχάουερ, με θετικό τρόπο τον θάνατό, βρίσκοντας παρηγοριά στο γεγονός ότι, άσχετα αν αυτός είναι αποτέλεσμα γηρατειών, ασθένειας, ατυχήματος ή αυτοκτονίας, δεν έχουμε λόγο να τον φοβόμαστε.

Λέξεις κλειδιά: Σοπενχάουερ, θάνατος, αυτοκτονία, σωτηρία.

Schopenhauer on Death and Suicide

Lina Papadaki

Assistant Professor, Department of Philosophy and Social Studies, University of Crete, Greece.

Abstract

Schopenhauer is portrayed as the philosopher of pessimism, and for good reason. For him, life is suffering where ‘ultimately death must triumph’ (*The World as Will and Representation* vol. I, 311). However, his pessimism fades away when he contemplates death. He argues enthusiastically that, far from being an evil, death is in fact a friend we should welcome. Moreover, he believes it is possible for human beings to use their knowledge to fight the fear of death. Interestingly, however, at the point where the reader expects a philosophical defense of suicide, Schopenhauer vehemently argues against it. Suicide to avoid pain and suffering, according to him, is a mistake, a futile, foolish and egoistic act. Not only does suicide not offer a genuine solution to suffering, but also it hinders true salvation, the denial of the will.

In this paper, I argue that Schopenhauer’s condemnation of suicide is in fact at odds with his views on death and can weaken his argumentation about why we must not fear death. It is my belief that Schopenhauer’s views on suicide stem - quite ironically - from his being, at times, overly optimistic about the possibility of genuine salvation. When it comes to freeing ourselves from the will, however, we are better off pessimists. This, I explain, will allow us to at least keep our optimism regarding death and find solace in the knowledge that - be it by old age, illness, accident, suicide or any other cause - death is not to be feared.

Keywords: Schopenhauer, death, suicide, salvation.

Για τον Σοπενχάουερ, η ζωή είναι ένας διαρκής πόνος, όπου «εν τέλει ο θάνατος πρέπει να θριαμβεύσει» (WWR I, 311). Παρ' όλα αυτά, οι θέσεις του για τον θάνατο εμπεριέχουν μια ισχυρή δόση αισιοδοξίας. Υποστηρίζει ενθουσιωδώς ότι ο θάνατος, όχι μόνο δεν αποτελεί κάτι το κακό, αλλά είναι, αντίθετα, ένας φίλος που πρέπει να θεωρείται ευπρόσδεκτος. Είναι πεπεισμένος, επιπλέον, ότι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη γνώση και τη λογική μας, προκειμένου να πολεμήσουμε τον φόβο του θανάτου. Κατά ενδιαφέροντα τρόπο, όμως, στο σημείο όπου ο αναγνώστης περιμένει μια φιλοσοφική υποστήριξη της αυτοκτονίας, ο Σοπενχάουερ επιχειρηματολογεί με σθένος εναντίον της. Η αυτοκτονία, προκειμένου να αποφευχθεί ο πόνος και τα βάσανα, σύμφωνα με εκείνον, αποτελεί ένα λάθος, μια μάταιη, ανόητη και εγωιστική πράξη. Όχι μόνο δεν προσφέρει μια γνήσια λύση στο πρόβλημα του πόνου, θεωρεί, αλλά επιπλέον στέκεται εμπόδιο στην πραγματική σωτηρία, την άρνηση της βούλησης.

Στο κείμενο αυτό, υποστηρίζω ότι η καταδίκη της αυτοκτονίας του Σοπενχάουερ έρχεται σε σύγκρουση με τις γενικότερες θέσεις του για τον θάνατο και μπορεί να εξασθενήσει την επιχειρηματολογία του κατά του φόβου του θανάτου. Θεωρώ ότι οι ιδέες του πεσιμιστή φιλοσόφου για την αυτοκτονία πηγάζουν - κατά ειρωνικό τρόπο- από την υπέρμετρη αισιοδοξία του αναφορικά με τη δυνατότητα της αληθινής σωτηρίας. Όσον αφορά την απελευθέρωσή μας από τη βούληση, όμως, είναι προτιμότερο να παραμείνουμε απαισιόδοξοι. Κάτι τέτοιο, όπως εξηγώ, θα μας επιτρέψει να αντιμετωπίσουμε, όπως ακριβώς μας παροτρύνει και ο Σοπενχάουερ, με θάρρος τον θάνατό, βρίσκοντας παρηγοριά στο γεγονός ότι, άσχετα αν αυτός είναι αποτέλεσμα γηρατειών, ασθένειας, ατυχήματος ή αυτοκτονίας, δεν έχουμε λόγο να τον φοβόμαστε.

I. Γιατί δεν πρέπει να φοβόμαστε τον θάνατο;

Ο Σοπενχάουερ ορίζει τον θάνατο ως «τη στιγμή εκείνη που η συνείδηση εξαφανίζεται, καθώς η δραστηριότητα του εγκεφάλου σταματά» (WWR II, 468). Αυτό που περισσότερο μας τρομάζει στον θάνατο, υποστηρίζει, είναι η «εξάλειψη και το τέλος του

ατόμου» (WWR I, 283). Αν χρησιμοποιήσουμε τη λογική μας, όμως, κρίνει ότι είναι δυνατό να πολεμήσουμε τον φόβο του θανάτου (WWR II, 466). Ο Σοπενχάουερ, στον τόμο I και II του *Κόσμου ως Βούληση και ως Παράσταση*, μας δίνει μια σειρά επιχειρημάτων κατά του φόβου του θανάτου.

Ένα από τα κεντρικότερα επιχειρήματά του, διάχυτο και στους δυο τόμους του *Κόσμου*, είναι ότι, για τη φύση, η ζωή και ο θάνατος του μεμονωμένου ατόμου είναι αδιάφορα. Η φύση είναι αθάνατη και ενδιαφέρεται μόνο για το είδος, όχι για το άτομο. Το άτομο προορίζεται να καταστραφεί, αφού εκπληρώσει τον σκοπό της διαίωνισης του είδους (WWR I, 276). Για τον Σοπενχάουερ, επιπλέον, όταν ένα πλάσμα (ανθρώπινο ή όχι) πεθαίνει, δεν μπορεί να μετατραπεί σε ένα τίποτα. Και ένα νέο πλάσμα που γεννιέται δεν μπορεί να έχει προκύψει από το τίποτα.

... αυτό που εξαφανίζεται και αυτό που εμφανίζεται στη θέση του είναι ένα και το ίδιο πράγμα, το οποίο έχει υποστεί μόνο μια ανεπαίσθητη αλλαγή, μια ανανέωση της μορφής της ύπαρξής του, και επομένως ο θάνατος είναι για το είδος ότι ο ύπνος είναι για το άτομο (WWR II, 476).

Στον τόμο II του *Κόσμου*, ο Σοπενχάουερ γράφει ότι ο άνθρωπος αυτός που φοβάται τον θάνατό του είναι σαν ένα φύλλο το φθινόπωρο, έτοιμο να πέσει από το δέντρο, το οποίο θρηνεί κοιτώντας τα νέα, πράσινα φύλλα:

«Δεν είμαι εκείνα! Αυτά είναι εντελώς διαφορετικά φύλλα!» Ο, ανόητο φύλλο! Που θες να πας; Και από που υποτίθεται ότι έρχονται τα άλλα; Που είναι το τίποτα, η άβυσσος την οποία φοβάσαι; Γνώρισε την εσωτερική σου φύση, συγκεκριμένα αυτό το οποίο είναι τόσο γεμάτο με δίψα για ύπαρξη. Αναγνώρισέ την για ακόμη μια φορά στην εσωτερική, μυστηριώδη, αναδυόμενη δύναμη του δέντρου. Αυτή η δύναμη είναι πάντα μία και η ίδια σε όλες της γενιές των φύλλων και παραμένει ανέπαφη από τη γέννηση και τον θάνατο (WWR II, 477- 8).

Η βούληση, λοιπόν, η αληθινή ουσία των πραγμάτων, παραμένει εντελώς ανέπαφη από τη γέννηση και τον θάνατο των μεμονωμένων ατόμων¹ (WWR II, 478- 9). Ο Σοπενχάουερ

¹ Για τον Σοπενχάουερ, η εσωτερική φύση του κάθε όντος στον κόσμο είναι η καθαρή Βούληση. «Το φαινόμενο είναι παράσταση και τίποτα περισσότερο.... όλα τα αντικείμενα

είναι αισιόδοξος ότι «ένα σίγουρο και βέβαιο αίσθημα λέει στον καθένα μας ότι υπάρχει σε εκείνον κάτι απόλυτα αθάνατο και άφθαρτο» (WWR II, 496). Ο Jacques εξηγεί ότι, για τον Σοπενχάουερ: «Το κομμάτι μας αυτό που επιβιώνει μετά τον θάνατο... είναι... η απρόσωπη Βούληση μέσα μας, το άφθαρτο πράγμα καθ' αυτό...» (Jacques, *The Philosophy of Schopenhauer*, 123) Και για τον Janaway: «Στην απώτερη πραγματικότητα δεν υπάρχουν ξεχωριστά πράγματα κι εγώ δεν είμαι παρά μια εφήμερη εκδήλωση του Ενός που δεν μπορεί να καταστραφεί. ... σύμφωνα με την άποψη του Σοπενχάουερ, αν μπορώ να κατανοήσω ότι η ουσία μου είναι ίδια με την αιώνια ουσία όλου του κόσμου, τότε δεν είναι ανάγκη να σκεφτώ αυτό που είμαι ως κάτι που τελειώνει με τον θάνατο του ατόμου». (Janaway, 'Schopenhauer's Consoling View on Death', 3714, 3715).

Για όσους, λοιπόν, έχουν κατανοήσει τη μεταφυσική αλήθεια της αθάνατης φύσης μας ως πράγματος καθ' αυτό, ο θάνατος δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ο απόλυτος αφανισμός. Επομένως, υποστηρίζει ο Σοπενχάουερ:

... ο άνθρωπος που έχει κατανοήσει και συγκρατήσει αυτή την οπτική μπορεί σαφώς και δικαίως να παρηγορεί τον εαυτό του για τον θάνατό του και για εκείνο των φίλων του, κοιτώντας πίσω στην αθάνατη ζωή της φύσης, η οποία ο ίδιος είναι (WWR I, 276).

Αν και η βούληση παραμένει ανεπηρέαστη από τη γέννηση και τον θάνατο, όμως, η *ατομική συνείδηση*, η οποία είναι αδιάσπαστη από το σώμα μας, καταστρέφεται. Και αυτό μας φοβίζει

(WWR I, 283). Αυτή η απώλεια της συνείδησης, παρ' όλα αυτά, υποστηρίζει ο Σοπενχάουερ, είναι στην πραγματικότητα οικεία σε εμάς. Δεν είναι διαφορετική από τη διακοπή της συνείδησης που βιώνουμε κάθε μέρα μέσω του ύπνου, «του αδερφού του θανάτου» (WWR II, 468, WWR I, 277). Ο Σοπενχάουερ εξηγεί ότι η μετάβαση στην απώλεια της συνείδησης, η οποία συμβαίνει στον ύπνο και τον θάνατο, δεν είναι κάτι το δυσάρεστο (WWR II, 468) Ακόμη και ένας βίαιος θάνατος, μας λέει ο φιλόσοφος, δεν πρέπει να μας τρομάζει διότι δεν μπορεί να είναι επώδυνος. Τα τραύματα γίνονται αντιληπτά σε μεταγενέστερη χρονική στιγμή και, εφόσον ο θάνατος είναι ακαριαίος, η συνείδηση θα έχει εξαφανιστεί πριν από αυτή την ανακάλυψη (WWR II, 468- 9).

Σε κάθε περίπτωση, ο Σοπενχάουερ ξεκαθαρίζει ότι αυτό που μας φοβίζει στον θάνατο δεν είναι ο πόνος. Συχνά, βλέπουμε τον θάνατο σαν μια διαφυγή από τον πόνο και, αντίστροφα, προσκολλόμαστε σε μια ζωή γεμάτη από αφόρητο πόνο, μόνο και μόνο για να ξεφύγουμε από τον θάνατο, έστω και για λίγο. Ο θάνατος και ο πόνος, επομένως, είναι δυο διαφορετικά πράγματα και το γνωρίζουμε καλά αυτό (WWR I, 283). Ο Σοπενχάουερ, επιπλέον, εξηγεί ότι ούτε ο θάνατος από γηρατεία πρέπει να μας τρομάζει. Περιγράφει τον ηλικιωμένο άνθρωπο σαν «τώρα μόνο μια σκιά, ένα φάντασμα του προηγούμενου εαυτού του». Δεν απομένει τίποτα σε εκείνον για τον θάνατο να καταστρέψει (WWR II, 469). Μιλώντας για την «γλυκιά ικανοποίηση στα πρόσωπα των περισσότερων νεκρών», φτάνει στο συμπέρασμα ότι: «ολόκληρη η διακοπή της διαδικασίας της ζωής πρέπει να είναι μια θαυμάσια ανακούφιση για την κινητήρια δύναμή της. ... η στιγμή του θανάτου μπορεί να είναι παρόμοια με εκείνη της αφύπνισης από έναν βαρύ εφιάλτη» (WWR II, 469).

Όπως στον ύπνο, λοιπόν, παρασυρόμαστε στον θάνατο, την ολοκληρωτική απώλεια της ατομικής συνείδησης. Αν και θα ξυπνήσουμε από τον ύπνο, όμως, δεν ισχύει το ίδιο στην περίπτωση του θανάτου. «Ο θάνατος είναι ένας ύπνος στον οποίο το άτομο ξεχνιέται. Όλα τα άλλα ξυπνούν πάλι, ή μάλλον έχουν παραμείνει ξύπνια» (WWR I, 278). Το γεγονός ότι δεν πρόκειται να ξυπνήσουμε, όμως, δεν είναι κάτι

είναι φαινόμενα. Αλλά μόνο η βούληση είναι το *πράγμα καθ' αυτό*. Ως τέτοια, δεν είναι σε καμία περίπτωση παράσταση... Είναι εκείνο του οποίου η κάθε παράσταση, το κάθε αντικείμενο είναι φαινόμενο... Είναι η βαθύτερη ουσία, ο πυρήνας, του κάθε συγκεκριμένου πράγματος και, επιπλέον, του όλου. Είναι έκδηλη σε κάθε τυφλή κινητήρια δύναμη της φύσης και, επιπλέον, στην εσκεμμένη συμπεριφορά του ανθρώπου...» (WWR I, 110) Ο κόσμος της εμπειρίας, ο φαινομενικός μας κόσμος, καθώς και το καθένα από τα ξεχωριστά αντικείμενα μέσα του, αποτελεί *παράσταση* ή *εξαντικειμενίκευση* της βούλησης, η οποία αποτελεί μια άλογη και άσκοπη ορμή.

το οποίο πρέπει να μας απασχολεί. Μόνο το παρόν είναι πραγματικό, εξηγεί ο Σοπενχάουερ, όχι το μέλλον ή το παρελθόν.

Κανείς άνθρωπος δεν έζησε στο παρελθόν και κανείς ποτέ δεν θα ζήσει στο μέλλον. Το παρόν μόνο είναι η μορφή όλης της ζωής ... Το παρόν μόνο είναι αυτό που πάντα υπάρχει και στέκεται σταθερό και ακίνητο (WWR I, 278, 279).

Επομένως, κανένα ατέλειωτο παρελθόν ή μέλλον στο οποίο εμείς δεν θα υπάρχουμε δεν μπορεί να μας τρομάζει, διότι θεωρούνται αυτά σαν μια κενή οφθαλμαπάτη και το πέπλο της Μάγια (WWR I, 284).

Ο Σοπενχάουερ προχωρά σε μια εξήγηση γιατί η μη-ύπαρξη είναι κάτι που εμείς ως έλλογα όντα δεν πρέπει να φοβόμαστε. Υποστηρίζει, ακολουθώντας τον Επίκουρο, ότι είναι παράλογο να θεωρούμε τη μη-ύπαρξη ως κάτι το κακό «διότι κάθε κακό, όπως και κάθε καλό, προϋποθέτει ύπαρξη, στην πραγματικότητα και συνείδηση ακόμη» (WWR II, 467). Έτσι, κρίνει ότι ο Επίκουρος είχε δίκιο ότι ο θάνατος δεν πρέπει να μας απασχολεί διότι, όταν εμείς υπάρχουμε, εκείνος δεν υπάρχει και, όταν ο θάνατος υπάρχει, εμείς δεν υπάρχουμε (WWR II, 468).

Σε κάθε περίπτωση, αν μας τρομάζει ο θάνατος εξαιτίας της μη-ύπαρξής μας, τότε πρέπει να αντιμετωπίζουμε με τρόπο και τον χρόνο πριν από τη γέννησή μας, υποστηρίζει ο Σοπενχάουερ.

Διότι είναι αναμφίβολα σαφές ότι η μη-ύπαρξη μετά τον θάνατο δεν μπορεί να είναι διαφορετική από τη μη-ύπαρξη πριν από τη γέννηση και δεν είναι επομένως καθόλου χειρότερη από ότι είναι εκείνη. Μια ολόκληρη αιωνιότητα πέρασε όταν εμείς *δεν υπήρχαμε ακόμη*, αλλά αυτό δεν μας ενοχλεί καθόλου. Από την άλλη, το βρίσκουμε δύσκολο, ακόμη και ανυπόφορο, ότι μετά από ένα στιγμιαίο ιντερμέτζο μιας εφήμερης ύπαρξης, μια δεύτερη αιωνιότητα θα πρέπει να ακολουθήσει στην οποία εμείς *δεν θα υπάρχουμε πια*. ... Διότι η αιωνιότητα *a parte post* χωρίς εμένα, δεν μπορεί να είναι πιο τρομακτική από την αιωνιότητα *a parte ante* χωρίς εμένα, εφόσον τα δυο αυτά δεν διαφέρουν σε τίποτα εκτός από τη μεσολάβηση μιας ζωής-ονείρου (WWR II, 466- 7).

Τώρα, αυτή η «δίψα για ζωή», τονίζει ο Σοπενχάουερ, δεν μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι δοκιμάσαμε τη ζωή και τη βρήκαμε ευχάριστη. Αντίθετα, όσοι δοκίμασαν τη ζωή είναι πιθανότερο να αναπολούν «τον χαμένο παράδεισο της μη-ύπαρξης» (WWR II, 466- 7). «Αν χτυπούσαμε πάνω στους τάφους και ρωτούσαμε τους νεκρούς αν θα ήθελαν να ξυπνήσουν ξανά, θα κουνούσαν αρνητικά τα κεφάλια τους» (WWR II, 465-6).

Η πίστη αυτή του Σοπενχάουερ σχετίζεται με τις απαισιόδοξες θέσεις του για τη ζωή. Για εκείνον, η ζωή είναι πόνος. Η βούληση «πάντα μοχθεί, διότι ο μόχθος είναι η μοναδική της φύση, στην οποία κανένας κατακτημένος στόχος δεν μπορεί να βάλει τέλος» (WWR I, 308). Όταν υπάρχει κάποιο εμπόδιο μεταξύ της βούλησης και του προσωρινού της στόχου, αυτό συνεπάγεται πόνο. Όταν η βούληση πετυχαίνει τον στόχο της, αυτό συνεπάγεται ικανοποίηση, ευτυχία. Για τον Σοπενχάουερ:

... όλος ο μόχθος πηγάζει από την επιθυμία ή την έλλειψη, από την δυσaréσκεια με την κατάσταση ή τη θέση του ίδιου του ατόμου και, επομένως, είναι πόνος εφόσον δεν ικανοποιείται. Καμιά ικανοποίηση, όμως, δεν είναι διαρκείας. Αντίθετα, είναι πάντα μόνο η αφετηρία ενός νέου μόχθου. Βλέπουμε τον μόχθο παντού να παρακωλύεται με πολλούς τρόπους, παντού να παλεύει και να πολεμά, και, με αυτό τον τρόπο, πάντα ως πόνο. Επομένως, το ότι δεν υπάρχει τελικός προορισμός του μόχθου σημαίνει ότι δεν υπάρχει μέτρο ή τέλος στον πόνο (WWR I, 309).

Όχι μόνο δεν υπάρχει διαρκής ικανοποίηση στη ζωή, αλλά επιπλέον, για τον Σοπενχάουερ, η κάθε ικανοποίηση ή ευτυχία:

... είναι, στην πραγματικότητα και ουσιαστικά, πάντα *αρνητική* μόνο και ποτέ θετική. ... Διότι η επιθυμία, δηλαδή, η ανάγκη, είναι η προγενέστερη συνθήκη κάθε ευτυχίας. Αλλά, με την ικανοποίηση, η επιθυμία και επομένως η ευτυχία σταματούν. Κι έτσι η ικανοποίηση ή η ευχαρίστηση δεν μπορούν να είναι ποτέ κάτι περισσότερο από μία διάσωση από τον πόνο, από μια ανάγκη. ... Αυτό που μας δίνεται άμεσα είναι πάντα μόνο η ανάγκη, δηλαδή ο πόνος (WWR I, 319).

Ακόμη και αν ο μόχθος σταματήσει για ένα διάστημα, μετά την εκπλήρωση κάποιας επιθυμίας, ένα «τρομακτικό κενό και μια ανία έρχονται να τον αντικαταστήσουν. ... η οντότητα και η ύπαρξη η ίδια γίνονται ένα αβάσταχτο βάρος» (WWR I, 312). Σε έναν κόσμο, ο οποίος, χρησιμοποιώντας την γλώσσα του ίδιου του Σοπενχάουερ, ταλαντεύεται μεταξύ πόνου και ανίας, όπως ένα εκκρεμές, η ύπαρξή μας δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένας «διαρκής θάνατος» (WWR I, 312, 311).

Κάθε ανάσα που παίρνουμε διώχνει τον θάνατο, ο οποίος συνεχώς μας απειλεί. ... Τέλος, ο θάνατος πρέπει να θριαμβεύσει, διότι από τη γέννηση έχει ήδη αποτελέσει τη μοίρα μας και παίζει με τη λεία του μόνο για λίγο πριν να την καταβροχθίσει. Παρ' όλα αυτά, συνεχίζουμε τη ζωή μας με μεγάλο ενδιαφέρον και πολύ φροντίδα για όσο είναι δυνατό, όπως φουσκώνουμε μια σαπουνόφουσκα όσο μακριά και μεγάλη γίνεται, αν και με την απόλυτη βεβαιότητα ότι θα σκάσει (WWR I, 311).

Η ζωή της μεγάλης πλειοψηφίας είναι μόνο ένας διαρκής μόχθος για την ίδια την ύπαρξη, με τη βεβαιότητα ότι τελικά αυτή θα χαθεί. Αυτό που τους επιτρέπει να υπομένουν αυτή την κοπιαστική μάχη δεν είναι τόσο η αγάπη για τη ζωή όσο ο φόβος του θανάτου, ο οποίος παρ' όλα αυτά υπάρχει στο παρασκήνιο ως αναπόφευκτος και που μπορεί να έρθει στη σκηνή ανά πάσα στιγμή (WWR I, 312-3).

Δεδομένων των απόψεών του αυτών για τη ζωή, δεν μας ξαφνιάζει η θέση του Σοπενχάουερ ότι:

... ο πόνος και τα βάσανα της ζωής μπορούν εύκολα να μεγαλώσουν τόσο που ακόμη και ο θάνατος, στη μάχη του οποίου συνίσταται ολόκληρη η ζωή, γίνεται επιθυμητός και ο άνθρωπος οικειοθελώς σπεύδει προς αυτόν (WWR I, 313).

... οι δυστυχίες της ζωής μπορούν πολύ εύκολα να μεγαλώσουν σε τέτοιο βαθμό - κι αυτό είναι κάτι που συμβαίνει κάθε μέρα - που στον θάνατο, ο οποίος σε άλλες περιπτώσεις μας τρομάζει περισσότερο από όλα, καταφεύγουμε με προθυμία (WWR I, 325).

Ο θάνατος, λοιπόν, δεν είναι κάτι που πρέπει να φοβόμαστε. Μπορεί, επιπλέον, να ειπωθεί και ως κάτι το θετικό, ως μια ευκαιρία να νικήσουμε τον εγωισμό μας. Ο Σοπενχάουερ εξηγεί ότι στον κόσμο μας κυριαρχεί ο εγωισμός. Οι περισσότεροι άνθρωποι θεωρούν την ύπαρξή τους και την ευτυχία τους πιο σημαντική από εκείνη των άλλων. «Τα πάντα για εμένα και τίποτα για τους άλλους» είναι το μοτίβο του εγωιστή. (*On the Basis of Morality*, 132): «... είναι [ο εγωιστής] έτοιμος να καταστρέψει τον κόσμο, προκειμένου να διατηρήσει την ίδια του την ύπαρξη, αυτή τη σταγόνα στον ωκεανό, λίγο περισσότερο» (WWR I, 322). Ακόμη χειρότερα, οι άνθρωποι είναι συχνά κακόβουλοι και αντλούν ευτυχία από τον πόνο και τη δυστυχία των άλλων (WWR I, 333). Η συμπάθεια, αντίθετα, «το μεγάλο μυστήριο της ηθικής», είναι σπάνια (*On the Basis of Morality*, 144). Για τον Σοπενχάουερ επομένως:

... η ατομικότητα των περισσότερων ανθρώπων είναι τόσο διεφθαρμένη που δεν χάνουν στην πραγματικότητα τίποτα με εκείνον [τον θάνατο] και αυτό που μέσα τους μπορεί να έχει κάποια αξία είναι το καθολικό ανθρώπινο στοιχείο. Αλλά σε αυτό μπορούμε να υποσχεθούμε αθανασία (WWR II, 491).

Ο θάνατος τον μαθαίνει κάτι καλύτερο, εφόσον καταστρέφει το άτομο, έτσι ώστε η αληθινή φύση του ανθρώπου, δηλαδή η βούλησή του, να ζει από 'δω και στο εξής μόνο σε άλλα άτομα. ... ο θάνατος είναι μια μεγάλη ευκαιρία να μην είμαι πια Εγώ. Για εκείνον, βέβαια, που μπορεί να την αρπάξει (WWR II, 507).

... Ο θάνατος είναι η στιγμή εκείνη της απελευθέρωσης από μια μονόπλευρη ατομικότητα, η οποία δεν αποτελεί τον εσωτερικό πυρήνα του αληθινού μας όντος... (WWR II, 508).

Ο θάνατος του ατόμου, επομένως, είναι η ευκαιρία του να ξεπεράσει τον εγωισμό, να ελευθερώσει τον εαυτό του από το βάρος της ατομικότητας.

Ο Σοπενχάουερ παραδέχεται ότι:

... ο θάνατος δεν μπορεί, στην πραγματικότητα, να είναι κάτι το κακό, όσο και αν τον φοβούνται, αλλά συχνά φαίνεται ακόμη και σαν ένα καλό πράγμα, σαν κάτι επιθυμητό, σαν ένας φίλος. Όλοι όσοι έχουν έρθει αντιμέτωποι με ανυπέρβλητα εμπόδια στην ύπαρξή τους ή στις προσπάθειές τους, οι οποίοι υποφέρουν από ανίατες ασθένειες ή από αβάσταχτο πένθος, έχουν την επάνοδο στη μήτρα της φύσης ως την τελευταία διέξοδο που είναι ανοιχτή σε εκείνους. ... Παρ' όλα αυτά, ακόμη και εδώ εισέρχονται μέσα της μόνο μετά από φυσική ή ηθική μάχη, τόσο δύσκολα κάποιος αγωνίζεται ενάντια στην επιστροφή του στο μέρος από το οποίο ήρθε τόσο άνετα και πρόθυμα σε μια ύπαρξη, η οποία έχει τόσες πολλές στενοχώριες και τόσες λίγες χαρές να προσφέρει (WWR II, 469-70).

Οι θέσεις του Σοπενχάουερ για τον θάνατο χαρακτηρίζονται από μια αισιοδοξία, η οποία λείπει εντελώς από τις απόψεις του για τη ζωή. Αυτή η επιστροφή στη μήτρα της φύσης, ο θάνατος, φέρνει το τέλος σε μια ζωή πόνου και ταλαιπωρίας, ελευθερώνοντας το άτομο από την σολιψιστική του ύπαρξη και επιτρέποντάς του να επιστρέψει στον πυρήνα της αληθινής του ύπαρξης. Εμείς, ως ανθρώπινα όντα, είμαστε ικανοί να χρησιμοποιήσουμε τη λογική μας, προκειμένου να ξεπεράσουμε τον φόβο του θανάτου και μπορούμε να καταλάβουμε ότι ο θάνατος είναι κάτι το οποίο πρέπει να θεωρείται ευπρόσδεκτο.

Δεν θα έπρεπε, όμως, αυτή η συνειδητοποίηση να μας κάνει πιο πρόθυμους να επισπεύσουμε τον θάνατό μας; Για όσους έχουν δεχτεί τις θέσεις του Σοπενχάουερ για την αθλιότητα της ζωής, καθώς και τα επιχειρήματά του κατά του φόβου του θανάτου, μπορεί να αποφευχθεί η αυτοκτονία; Θα περίμενε κανείς ο Σοπενχάουερ να είναι ένας μεγάλος υποστηρικτής της. Όπως αναφέρει και ο Jacqueline: «Θα φαινόταν, τότε, ότι ο Σοπενχάουερ τοποθετεί τον εαυτό του σε μια ενθουσιώδη φιλοσοφική υπεράσπιση της αυτοκτονίας» (Jacquette, 'Schopenhauer on Death', 302). Με παρόμοιο τρόπο, γράφει ο Copleston: «Μπορεί να θεωρηθεί ότι, δεδομένης της άθλιας εικόνας της ανθρώπινης ζωής, ο

Σοπενχάουερ θα σύστηνε την αυτοκτονία. Αλλά, αν και αρνήθηκε να αναγνωρίσει κάποιο έγκυρο ηθικό επιχείρημα για να καταδικάσει την αυτοκτονία, θεωρούσε παρ' όλα αυτά ότι δεν αποτελεί πραγματική λύση στην τραγωδία της ζωής» (Copleston, *Arthur Schopenhauer: Philosopher of Pessimism*, 91).

Ο Σοπενχάουερ είναι σαφής ότι η αυτοκτονία δεν είναι σε καμιά περίπτωση ανήθικη, καθώς «είναι προφανές ότι δεν υπάρχει τίποτα στον κόσμο, στο οποίο ο κάθε άνθρωπος να έχει πιο αδιάσειστο τίτλο, από την ίδια του τη ζωή και το πρόσωπο» ('On Suicide', 25). Επιπλέον, φαίνεται να κατανοεί πλήρως το γεγονός ότι ή αυτοκτονία μπορεί να μετατραπεί σε κάτι το εύκολο για τον άνθρωπο. Στο δοκίμιό του 'Περί αυτοκτονίας', εξηγεί ότι ο ψυχικός πόνος γίνεται πολλές φορές τόσο αβάσταχτος που, ακόμη και ο σωματικός πόνος που συχνά συνοδεύει την αυτοκτονία, χάνει τη σημαντικότητά του ('On suicide', 30). Έρχεται σαν έκπληξη, λοιπόν, η θέση του Σοπενχάουερ ότι η αυτοκτονία είναι ένα λάθος, μια μάταιη, ανόητη και εγωιστική πράξη. Πριν να εξετάσουμε τα επιχειρήματα του φιλοσόφου κατά της αυτοκτονίας, όμως, είναι απαραίτητο να κοιτάξουμε τη δική του λύση στο πρόβλημα της ζωής και του πόνου, την πραγματική σωτηρία, την *άρνηση της βούλησης*.

II. Οι δύο δρόμοι για την άρνηση της βούλησης

Ο Σοπενχάουερ εξηγεί ότι οι περισσότεροι άνθρωποι είναι εγωιστές. Κάνουν έναν αυστηρό διαχωρισμό μεταξύ του εαυτού τους και των άλλων. Παρ' όλα αυτά, αν και σπάνια, συναντάμε έναν άνθρωπο διαφορετικό, για τον οποίο αυτή η διάκριση δεν είναι σημαντική.

... ο πόνος που βλέπει στους άλλους τον αγγίζει σχεδόν τόσο όσο ο δικός του.... ο χαρακτήρας αυτός, ο οποίος έχει φτάσει την υψηλότερη καλοσύνη και τέλεια μεγαλοψυχία, θα θυσιάσει την ευημερία του και τη ζωή του εντελώς για την ευημερία πολλών άλλων (WWR I, 372, 375).

... Κανένας πόνος δεν είναι πια άγνωστος ή ξένος για εκείνον.... Τώρα, πώς εκείνος να μπορέσει, με τέτοια γνώση του κόσμου, να επιβεβαιώσει αυτή τη ζωή, μέσω των διαρκών πράξεων της βούλησης, και ακριβώς με αυτό τον τρόπο να δέσει τον εαυτό του όλο και πιο γερά σε αυτόν, να πιέσει τον εαυτό του σε αυτόν όλο και πιο κοντά; ... η γνώση του όλου, της εσωτερικής φύσης του πράγματος καθ' αυτό, το οποίο έχει περιγραφεί, γίνεται ο

ησυχαστής όλων και κάθε βούλησης. Η βούληση τώρα στρέφεται μακριά από τη ζωή. ... Ο άνθρωπος επιτυγχάνει μια κατάσταση οικειοθελούς αυταπάρνησης, παραίτησης, αληθινής αυτοκυριαρχίας και απόλυτης έλλειψης βούλησης (WWR I, 379).

Με αυτό τον τρόπο, συμβαίνει η μετάβαση από την αρετή στον ασκητισμό, «αυτό το εσκεμμένο σπάσιμο της βούλησης» (WWR I, 392).

... δεν είναι πια αρκετό για εκείνον να αγαπά τους άλλους σαν τον εαυτό του, και να κάνει για εκείνους τόσα όσο για τον εαυτό του, αλλά γεννιέται σε αυτόν μια έντονη αποστροφή για την εσωτερική φύση, της οποίας εκδήλωση είναι το δικό του φαινόμενο, τη βούληση για ζωή... ... σταματά να βούλεται οτιδήποτε, προφυλάσσεται από την προσκόλληση της βούλησής του σε οτιδήποτε, προσπαθεί να εγκαθιδρύσει σταθερά μέσα του τη μεγαλύτερη αδιαφορία απέναντι σε όλα τα πράγματα (WWR I, 380).

Ο ασκητής ζει μια ζωή ηθελημένης φτώχειας, προκειμένου να σκοτώσει τη βούληση. Δεν κάνει τα πράγματα που τον ευχαριστούν, αλλά, αντίθετα, επιλέγει τον πόνο και τα βάσανα προκειμένου να καταστρέψει μέσα του τη βούληση για ζωή. Προσφεύγει σε ακραίες νηστείες, ακόμη και στον αυτοβασανισμό, εξηγεί ο Σοπενχάουερ:

... προκειμένου, από τη συνεχή στέρηση και ταλαιπωρία, να μπορέσει να σπάσει. όλο και περισσότερο, και να σκοτώσει τη βούληση που αναγνωρίζει και μισεί ως την πηγή του πόνου της δικής του ύπαρξης και εκείνης του κόσμου (WWR I, 382).

Ζει μια ζωή συνεχώς παλεύοντας να κυριεύσει τη βούληση, να την κρατήσει υποταγμένη (WWR I, 391) Ο άνθρωπος αυτός φτάνει τελικά σε μια κατάσταση «... ακλόνητης ειρήνης, βαθιάς, ήρεμης και εσωτερικής γαλήνης...» (WWR I, 390).

Τίποτα δεν μπορεί πλέον να τον κλονίσει. Τίποτα δεν μπορεί πλέον να τον κινητοποιήσει. ... Κοιτά τώρα πίσω ήρεμα και με ένα χαμόγελο την φαντασμαγορία του κόσμου αυτού, η οποία μπορούσε κάποτε να κινητοποιήσει και να βασανίσει ακόμη και τον δικό του νου, αλλά τώρα στέκεται μπροστά του τόσο αδιάφορα όσο οι παίκτες σκακιού στο τέλος της παρτίδας, ή σαν ένα φανταχτερό κουστόμι που κάποιος βγάζει το πρωί, η μορφή και η φιγούρα του οποίου μας χλεύαζε και μας ξεσήκωνε το βράδυ του καρναβαλιού. Η ζωή και οι μορφές της απλώς επιπλέον μπροστά του σαν φευγαλέο φαινόμενο, σαν ένα ελαφρύ πρωινό όνειρο κάποιου μισοξύπνιου, μέσα από το οποίο η πραγματικότητα φέγγει και δεν μπορεί πια να εξαπατήσει (WWR I, 390- 1).

Όταν τελικά πεθαίνει - και ο θάνατος του σώματός του «δεν μπορεί να έχει πλέον τίποτα το πικρό, αλλά είναι ευπρόσδεκτος» (WWR I, 391) - δεν φτάνει μόνο το φαινόμενο σε ένα

τέλος, όπως συμβαίνει με τους συνηθισμένους ανθρώπους, αλλά η ίδια η εσωτερική του ύπαρξη. Σύμφωνα με τον Σοπενχάουερ: «... για εκείνον που τελειώνει έτσι, ο κόσμος έχει την ίδια στιγμή τελειώσει» (WWR I, 382). Ο Σοπενχάουερ ξεκαθαρίζει ότι οι άνθρωποι που έφτασαν σε αυτή την κατάσταση άρνησης της βούλησης είναι σπάνιοι. Το πιο σύνηθες είναι να μην τους συναντήσουμε ποτέ και θα πρέπει να αρκεστούμε στις βιογραφίες τους (WWR I, 384).

Ο ασκητισμός, όπως τον περιγράφει ο Σοπενχάουερ, είναι το πρώτο μονοπάτι για την άρνηση της βούλησης. Υπάρχει και ένα δεύτερο μονοπάτι, όμως, το οποίο είναι πιο προσβάσιμο στον απλό άνθρωπο, «... ο υπέρμετρος πόνος που κάποιος νιώθει στον ίδιο του τον εαυτό» (WWR I, 393).

... είναι ο πόνος που προσωπικά νιώθει, όχι ο πόνος που απλά γνωρίζει, ο οποίος πιο συχνά οδηγεί στην ολοκληρωτική παραίτηση, συχνά μόνο όταν πλησιάζει ο θάνατος. ... Επομένως, στις περισσότερες περιπτώσεις η βούληση πρέπει να σπάσει από τον πιο έντονο προσωπικό πόνο πριν να φανεί η άρνηση του εαυτού της. Τότε, βλέπουμε τον άνθρωπο ξαφνικά να αποσύρεται στον εαυτό του, αφού έχει φτάσει στα πρόθυρα της απελπισίας, μέσω όλων των σταδίων αυξανόμενης συμφοράς ... οικειοθελώς να απαρνιέται τα πάντα που προηγούμενως ήθελε με το σφοδρότερο μίσος και να καλωσορίζει με χαρά τον θάνατο. Είναι η λάμψη του ασημιού που ξαφνικά φαίνεται μέσα από την εξαγνιστική φλόγα του πόνου, η λάμψη της άρνησης της βούλησης για ζωή, της σωτηρίας (WWR I, 392- 3).

Ο Σοπενχάουερ εξηγεί ότι αυτή η μετάβαση στην κατάσταση της μη-βούλησης απαιτεί, όχι τη μερική αλλαγή του χαρακτήρα κάποιου, διότι κάτι τέτοιο δεν είναι δυνατό, αλλά την ολοκληρωτική εξάλειψη ή καταστολή του χαρακτήρα. Επιπλέον, ένας άνθρωπος δεν μπορεί να φτάσει στην άρνηση της βούλησης εσκεμμένα ή μέσα από σχεδιασμό, αλλά όπως γράφει ο Σοπενχάουερ, «... αυτή η είσοδος στην ελευθερία... έρχεται ξαφνικά, σαν να πετά μέσα απ' έξω» (WWR I, 404). Στην απαισιοδοξία του ο Σοπενχάουερ είναι αισιόδοξος ότι έχουμε τουλάχιστο την δυνατότητα να απελευθερώσουμε τους εαυτούς μας από τη βούληση διότι: «Πίσω από την ύπαρξή μας, κείται κάτι άλλο που γίνεται προσβάσιμο σε εμάς μόνο με το να αποτινάξουμε τον κόσμο» (WWR I, 405).

III. Κατά της αυτοκτονίας

Έχοντας εξετάσει τις θέσεις του Σοπενχάουερ για την αληθινή σωτηρία, μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα την καταδίκη του της αυτοκτονίας. Αν ο πόνος μας προσφέρει την ευκαιρία να ελευθερώσουμε τον εαυτό μας από τη βούληση, τότε πρέπει να αντισταθούμε στην τάση μας να σταματήσουμε τον πόνο μέσω της αυτοκτονίας. Αλλά ας εξετάσουμε με περισσότερη λεπτομέρεια τα επιχειρήματα του Σοπενχάουερ κατά της αυτοκτονίας, αυτής της «αυθαίρετης καταστροφής του μεμονωμένου φαινομένου» (WWR I, 398). Υπάρχουν τρία βασικά επιχειρήματα που χρησιμοποιεί, προκειμένου να καταδικάσει τον τερματισμό της ζωής από το ίδιο το δυστυχισμένο άτομο.

Το πρώτο επιχείρημα κατά της αυτοκτονίας είναι ότι αποτελεί μια *μάταιη και ανόητη πράξη* (WWR I, 399). Η αυτοκτονία σε καμιά περίπτωση δεν αποτελεί την άρνηση της βούλησης. Αντίθετα, ο Σοπενχάουερ τονίζει ότι: Αντί να είναι η άρνηση της βούλησης, η αυτοκτονία είναι, στην πραγματικότητα, ένα φαινόμενο έντονης επιβεβαίωσης της βούλησης. ... Ο αυτοκτόνος βούλεται τη ζωή και είναι ανικανοποίητος μόνο με τις συνθήκες που αυτή του δόθηκε. ... Βούλεται τη ζωή, την ανεξέλεγκτη ύπαρξη και την επιβεβαίωση του σώματος. Αλλά ο συνδυασμός των συνθηκών δεν τις επιτρέπει και το αποτέλεσμα για εκείνον είναι έντονος πόνος. ... Ακριβώς επειδή ο αυτοκτόνος δεν μπορεί να σταματήσει να βούλεται, σταματά να ζει. Και η βούληση επιβεβαιώνει τον εαυτό της εδώ, αν και μέσω του τερματισμού του ίδιου του φαινομένου, διότι δεν μπορεί πλέον να επιβεβαιώσει τον εαυτό της διαφορετικά (WWR I, 398, 399).

Επομένως, όταν ένας άνθρωπος αυτοκτονεί, σύμφωνα με τον Σοπενχάουερ: «... δεν εγκαταλείπει σε καμιά περίπτωση τη βούληση για ζωή, αλλά μόνο τη ζωή, εφόσον καταστρέφει το ατομικό του φαινόμενο. ... η αυτοκτονία, ή η αυθαίρετη καταστροφή του ατομικού φαινομένου, είναι μάταιη και ανόητη πράξη» (WWR I, 398, 399). Η αυτοκτονία είναι μάταιη διότι η βούληση, η ρίζα και η πηγή του κάθε πόνου, παραμένει ανεπηρέαστη από την καταστροφή του ατόμου. Επομένως, ο άνθρωπος αποτυγχάνει να ελευθερώσει τον εαυτό του διότι «... η μόνη πράξη ... ελευθερίας που παρουσιάζεται στο φαινόμενο» είναι η άρνηση της βούλησης για ζωή (WWR I, 398). Και αυτή η άρνηση της βούλησης συνίσταται στην

αποφυγή από το άτομο των *απολαύσεων της ζωής*, όχι των πόνων της, όπως συμβαίνει στην αυτοκτονία (WWR I, 398). Η αυτοκτονία είναι, επιπλέον, ανόητη διότι το άτομο που αυτοκτονεί «... φαντάζεται ότι μαζί με το φαινόμενο καταστρέφει την ίδια την εσωτερική του φύση» (WWR I, 400). Κάτι τέτοιο, όμως, δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένας απλός ευσεβής πόθος. Όπως είδαμε νωρίτερα, ο θάνατος του ατόμου δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να επηρεάσει τη βούληση ή το πράγμα καθ' αυτό (WWR II, 473, 474, 478, 479).

Έτσι οδηγούμαστε στο δεύτερο επιχείρημα κατά της αυτοκτονίας. Ο άνθρωπος που αφαιρεί τη ζωή του, προκειμένου να απαλλαχθεί από τον πόνο, ταιριάζει στην περιγραφή του Σοπενχάουερ του *εγωιστή*. Ο εν λόγω άνθρωπος θέλει να αποφύγει τον *δικό του* πόνο και τα βάσανα, δεν «μπορεί πλέον να υπομείνει τη σκληρή τύχη που βρήκε μόνο εκείνον» (WWR I, 281). Θεωρεί ότι ο πόνος του είναι διαφορετικός από τον πόνο των άλλων. Σε αντίθεση με τον αλτρουιστή, ο οποίος θεωρεί τον πόνο όλων των ζωντανών πλασμάτων δικό του, ο άνθρωπος που αυτοκτονεί είναι τόσο τυφλωμένος από τον δικό του πόνο που δεν είναι σε θέση να αναγνωρίσει τον πόνο των άλλων. Καταστρέφει το φαινόμενό του, σε μια προσπάθεια να ξεφύγει από τη δική του δυστυχισμένη ύπαρξη. Και όμως, «... ο ήλιος... καίει χωρίς διάλειμμα, ένα αιώνιο μεσημέρι» (WWR I, 281). Αυτό που αφήνει πίσω του ο αυτόχειρας είναι ένας κόσμος που καίγεται, γεμάτος από πλάσματα που υποφέρουν, γιατί η βούληση, η οποία είναι η πηγή όλου του πόνου, παραμένει εντελώς ανέπαφη από την καταστροφή του φαινομένου.

Εκτός του ότι είναι μια *εγωιστική πράξη* - κι εδώ περνάμε στο τρίτο βασικό επιχείρημα του Σοπενχάουερ - η αυτοκτονία δεν είναι μια γνήσια απελευθέρωση από τον πόνο, ακόμη και για το άτομο που προχωρά σε αυτή. Είναι, στην πραγματικότητα, ένα λάθος, καθώς εμποδίζει την πραγματική σωτηρία. Όπως το θέτει ο Σοπενχάουερ: «... η αυτοκτονία εμποδίζει την επίτευξη του υψηλότερου ηθικού στόχου, καθώς αντικαθιστά μια αληθινή απελευθέρωση από αυτό τον κόσμο της δυστυχίας με μια που είναι μόνο φαινομενική» ('On Suicide', 29). Ο άνθρωπος που προχωρά στην αυτοκτονία θέλει να βάλει τέλος στον πόνο του μέσω της

καταστροφής του δικού του φαινομένου. Ο πόνος και τα βάσανα, όμως, θα μπορούσαν να τον οδηγήσουν σε μια κατάσταση άρνησης της βούλησης. Ο Σοπενχάουερ γράφει:

Αλλά, καθώς ήταν μόνο ο πόνος που απέφυγε, ο οποίος ...θα μπορούσε να οδηγήσει στην άρνηση του εαυτού της [της βούλησης] και στη σωτηρία, έτσι, από αυτή την άποψη, η αυτοκτονία είναι σαν ένας άρρωστος άνθρωπος, ο οποίος, μετά την έναρξη μιας επώδυνης εγχείρησης που θα μπορούσε να τον γιατρέψει εντελώς, δεν αφήνει να ολοκληρωθεί αυτή, αλλά προτιμά να διατηρήσει την αρρώστια του. Ο πόνος τον προσεγγίζει και, με αυτό τον τρόπο, του προσφέρει την δυνατότητα άρνησης της βούλησης. Αλλά τον απορρίπτει καταστρέφοντας το φαινόμενο της βούλησης, το σώμα, έτσι ώστε η βούληση να παραμένει άθικτη (WWR I, 399).

Ο πόνος από τον οποίο ο αυτοκτόνος γλιτώνει, επομένως, είναι, σύμφωνα με τον Σοπενχάουερ, ο δρόμος για την αληθινή σωτηρία, την άρνηση της βούλησης. Μέσω του πόνου, το άτομο μπορεί να γνωρίσει την εσωτερική του φύση και, τέλος, να οδηγηθεί στην καταστροφή της βούλησης, ελευθερώνοντας τον εαυτό του από τον πόνο και τα βάσανα.² Ο άνθρωπος που έχει κατά νου να αυτοκτονήσει, σύμφωνα με τον Σοπενχάουερ, πρέπει να σκεφτεί ως εξής:

«Δεν θέλω να αποφύγω τον πόνο, διότι μπορεί να με βοηθήσει να δώσω ένα τέλος στη βούληση για ζωή, της οποίας το φαινόμενο είναι τόσο γεμάτο από δυστυχία, δυναμώνοντας τη γνώση της αληθινής φύσης του κόσμου που τώρα ήδη ξεκινά για μένα, γιατί αυτή η γνώση μπορεί

² Έχει ενδιαφέρον να επισημάνουμε εδώ ότι και για τον Καντ ο πόνος και η δυστυχία δεν μπορούν να δικαιολογήσουν την αυτοκτονία. «Η δυστυχία δεν δίνει στον άνθρωπο κανένα δικαίωμα να αφαιρέσει τη ζωή του». (Kant, *Lectures on Ethics*, 27: 373) Σύμφωνα με τον Καντ, όμως, η αυτοκτονία θεωρείται *ανήθικη* διότι το άτομο χρησιμοποιεί την ανθρώπινη ιδιότητά του, την έλλογη φύση του, ως απλό μέσο για να απαλλαγεί από τις συμφορές της ζωής. (Kant, *Metaphysics of Morals*, 6: 422 -3; Kant, *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, 4: 429) Αντίθετα, για τον Σοπενχάουερ, η αυτοκτονία δεν κρίνεται ανήθικη, καθώς το άτομο έχει δικαίωμα στη διαχείριση της ζωής του. Παρ' όλα αυτά, η αυτοκτονία δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση λύση στο πρόβλημα του πόνου και της δυστυχίας και γι' αυτό τον λόγο καταδικάζεται ως μια μάταιη και ανόητη πράξη.

να γίνει ο τελικός ησυχαστής της βούλησης και να με απελευθερώσει για πάντα» (WWR I, 400).

Υπάρχει ένα είδος αυτοκτονίας, παρ' όλα αυτά, το οποίο ο Σοπενχάουερ θεωρεί διαφορετικό από τα υπόλοιπα, «ο εκούσιος, επιλεγμένος θάνατος από πείνα στο ανώτατο επίπεδο του ασκητισμού» (WWR I, 400- 1). Ο λόγος για τον οποίο ο Σοπενχάουερ επιδοκιμάζει αυτό τον τρόπο αυτοκτονίας είναι ότι «αυτός ο εντελώς παραιτημένος ασκητής σταματά να ζει, μόνο και μόνο διότι έχει σταματήσει εντελώς να βούλεται» (WWR I, 401). Σε αντίθεση με την αυτοκτονία για την αποφυγή του πόνου, η αυτοκτονία του ασκητή από πείνα δεν επιβεβαιώνει σε καμιά περίπτωση τη βούληση για ζωή. Αντίθετα, αυτός ο αργός και επώδυνος αφανισμός του φαινομένου του αποτελεί έναν θρίαμβο ενάντια στη βούληση. Ο ασκητής κρατά τη βούλησή του υποταγμένη, πηγαίνοντας κόντρα στη βασική του ανάγκη για τροφή, ως τη στιγμή του θανάτου του. Έχει ήδη νικήσει τη βούληση, έχει σταματήσει να επιθυμεί οτιδήποτε - είτε αυτό είναι η ζωή είτε ο θάνατος- και τώρα περιμένει καρτερικά το τελευταίο ίχνος της ύπαρξής του, το φαινόμενό του, να αφανιστεί (WWR I, 401- 2).

IV. Θάνατος και αυτοκτονία: μια αναθεώρηση

Για όσους έχουν πειστεί από τις θέσεις του Σοπενχάουερ ενάντια στην αυτοκτονία ως ένα λάθος, μια πράξη που φράζει οριστικά τον δρόμο για την πραγματική σωτηρία, τα επιχειρήματα του φιλοσόφου κατά του φόβου του θανάτου φαίνεται να χάνουν την ισχύ τους. Ένας από τους λόγους για τους οποίους δεν πρέπει να φοβόμαστε τον θάνατο, σύμφωνα με εκείνον, είναι ότι ο θάνατος του ατόμου είναι στην πραγματικότητα κάτι το αδιάφορο, εφόσον δεν επηρεάζει τη θάνατη φύση ή το πράγμα καθ' αυτό, τη βούληση. Με τον θάνατό μας επιστρέφουμε στη μήτρα της μητέρας-φύσης, ταυτιζόμαστε με το πράγμα καθ' αυτό και, με αυτή την έννοια, παραμένουμε άφθαρτοι (WWR I, 275- 6, WWR II, 473-4). Όταν μιλά για τον θάνατο από αυτοκτονία, όμως, ο Σοπενχάουερ σε καμιά περίπτωση δεν θεωρεί ότι πρόκειται για ένα αδιάφορο γεγονός. Αντίθετα, ο άνθρωπος που αυτοκτονεί επιδιώκει να σταματήσει τον πόνο του, ο οποίος θα μπορούσε να τον

οδηγήσει στην άρνηση της βούλησης. Εμποδίζει έτσι, με μη αναστρέψιμο τρόπο, τον δρόμο για την αληθινή σωτηρία.

Αν αυτό αληθεύει, όμως, και αν ο πόνος έχει αυτή τη λυτρωτική δύναμη, τότε έπεται ότι και ο θάνατος από άλλα αίτια είναι κάτι που οφείλουμε να φοβόμαστε. Διότι ο θάνατος του ατόμου, όπως και αν προκύψει αυτός, δίνει ένα τέλος στο φαινόμενο κι έτσι στερεί από το άτομο την ευκαιρία να οδηγηθεί στην άρνηση της βούλησης. Ο ατομικός μας θάνατος, λοιπόν, αποτελεί εμπόδιο στην απελευθέρωσή μας από τη βούληση, τη γνήσια σωτηρία από τον πόνο και τα βάσανα. Ο θάνατος, επομένως, είναι κάτι που δικαίως μας τρομάζει και έχουμε λόγο να προσκολλόμαστε στη ζωή. Δεν μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τη λογική μας για να πολεμήσουμε τον φόβο του θανάτου, όπως μας παροτρύνει ο Σοπενχάουερ, εφόσον ο θάνατος είναι κάτι το οποίο έχουμε λόγο να φοβόμαστε.

Τα επιχειρήματα, όμως, του Σοπενχάουερ κατά της αυτοκτονίας μπορούν να αναθεωρηθούν. Με αυτό τον τρόπο, η επιχειρηματολογία του κατά του φόβου του θανάτου παραμένει ισχυρή. Πρώτα από όλα, οι θέσεις του Σοπενχάουερ κατά της αυτοκτονίας φαίνεται να έρχονται σε σύγκρουση με τις ιδέες του για τον χαρακτήρα του ατόμου. Ο χαρακτήρας του ατόμου δεν μπορεί να αλλάξει, αυτό «είναι βέβαια πολύ πιο αδύνατο από το να αλλάξει κανείς τον μόλυβδο σε χρυσό» (*On the Basis of Morality*, 193). Σύμφωνα με τον Σοπενχάουερ, «... ο άνθρωπος έχει τον χαρακτήρα του, από όπου τα κίνητρα φέρνουν τις εκάστοτε πράξεις του με αναγκαιότητα» (WWR I, 287).

... η συμπεριφορά του είναι, κατά κάποιον τρόπο, καθορισμένη και κανονισμένη από τη γέννηση ακόμη και παραμένει ουσιαστικά η ίδια μέχρι το τέλος. ... Αυτό που ο άνθρωπος πραγματικά και γενικά βούλεται, η τάση της εσωτερικής του φύσης και ο στόχος που επιδιώκει σύμφωνα με αυτήν - αυτά δεν μπορούν ποτέ να αλλάξουν με την εξωτερική επιρροή, με την καθοδήγησή του, διαφορετικά θα έπρεπε να μπορούμε να τον φτιάξουμε εκ νέου (WWR I, 293, 294- 5).

Επομένως, ο άνθρωπος με αυτόν τον συγκεκριμένο χαρακτήρα που βρίσκεται σε αυτές τις συγκεκριμένες συνθήκες δεν μπορεί να πράξει διαφορετικά από ότι πράττει. Δεν μπορεί να αλλάξει τον χαρακτήρα του και αυτό που βούλεται, το οποίο παραμένει αναγκαστικά αμετάβλητο (WWR I, 294- 5).

Δυστυχώς, για ορισμένους η αληθινή σωτηρία, η άρνηση της βούλησης, δεν αποτελεί επιλογή. Έχοντας τυφλωθεί από τον πόνο, ο οποίος τους καθιστά ανίκανους να τον χρησιμοποιήσουν για να ελευθερωθούν μέσω της άρνησης της βούλησης, το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να καταστρέψουν τον εαυτό τους. Ο Σοπενχάουερ, όπως είδαμε, περιγράφει τον αυτοκτόνο σαν έναν άρρωστο άνθρωπο, ο οποίος σταματά την εγχείρηση που θα τον γιάτρυνε εντελώς (WWR I, 399). Αλλά ο άνθρωπος που δεν μπορεί να υπομείνει τον πόνο που είναι απαραίτητος για να νικήσει τη βούληση μοιάζει σαν έναν άρρωστο άνθρωπο που, γνωρίζοντας ότι δεν θα μπορέσει ποτέ να γιατρευτεί, επιθυμεί τουλάχιστο να γλιτώσει από τον πόνο του. Για τον άνθρωπο αυτό, η αυτοκτονία δεν μπορεί να θεωρηθεί λάθος, διότι η αληθινή σωτηρία δεν αποτελεί επιλογή.³ Όσοι, τώρα, είναι σε θέση να αρνηθούν τη βούληση και να σώσουν πραγματικά τον εαυτό τους, έχουν διαφορετικούς, δυνατότερους χαρακτήρες, τους οποίους ο πόνος και τα βάσανα δεν μπορούν εύκολα να λυγίσουν. Η αυτοκτονία θα ήταν, χωρίς αμφιβολία, λάθος για εκείνους. Δεν είναι πιθανό, όμως, να προχωρήσουν σε αυτό το λάθος διότι μπορούν, από τη φύση τους, να αντέξουν τον έντονο πόνο.

Με παρόμοιο τρόπο, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η αυτοκτονία δεν είναι απαραίτητα ανόητη ή μάταιη. Για εκείνους που είναι ανήμποροι για την πραγματική σωτηρία - και στην πραγματικότητα οι περισσότεροι άνθρωποι συγκαταλέγονται στην κατηγορία αυτή - γιατί να μην καταστρέψουν τουλάχιστο το φαινόμενό τους; Γιατί να συνεχίζουν μια ζωή με

πόνο, χωρίς ελπίδα, αφήνοντας τον θάνατο να παίξει με τη λεία του πριν να την καταβροχθίσει; (WWR I, 311). Αν ένας τέτοιος άνθρωπος έχει επίγνωση ότι με την αυτοκτονία καταστρέφει μόνο το φαινόμενό του και όχι το πράγμα καθ' αυτό, τότε η πράξη του αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ανόητη. Ούτε είναι η αυτοκτονία μάταιη. Σίγουρα, ο αυτόχειρας δεν πολεμά τη βούληση, αλλά τουλάχιστο σταματά τον πόνο του μέσω της ατομικής του καταστροφής.

Επιπλέον, υποστηρίζω ότι η αυτοκτονία, για έναν τέτοιο άνθρωπο, μπορεί να νοηθεί ως μια πράξη αξιέπαινη. Γνωρίζοντας την αδυναμία του να υποτάξει τη βούληση, έχει τουλάχιστο το θάρρος να βάλει ένα τέλος στη δυστυχισμένη του ύπαρξη. Ο άνθρωπος αυτός έχει κατανοήσει τη φιλοσοφική αλήθεια ότι ο θάνατος δεν είναι κάτι τρομακτικό. Σε αντίθεση με τους περισσότερους ανθρώπους που τον φοβούνται, εκείνος γνωρίζει καλά ότι «ο θάνατος δεν μπορεί στην πραγματικότητα να είναι κάτι το κακό», αλλά τον βλέπει σαν ένα φίλο και ανυπομονεί να επιστρέψει στη μήτρα της φύσης⁴ (WWR II, 469, 470). Ο Σοπενχάουερ παραδέχεται ότι όταν ο άνθρωπος:

... αντιμετωπίζει τον θάνατο με θάρρος και ηρεμία, αυτό τιμάται ως σπουδαίο και ευγενές. Επομένως, εκθειάζουμε τότε τον θρίαμβο της γνώσης έναντι της τυφλής βούλησης για ζωή... Με τον ίδιο τρόπο, απεχθανόμαστε εκείνον στον οποίο η γνώση έχει νικηθεί στη μάχη αυτή, ο οποίος επομένως προσκολλάται άνευ όρων στη ζωή, παλεύει μέχρι τέλους ενάντια στον θάνατο που καταφτάνει και τον δέχεται με απελπισία (WWR II, 466).

Τέλος, μπορεί να υποστηριχτεί ότι η αυτοκτονία δίνει στον άνθρωπο που έχει

³ Αναφερόμενος στην αυτοκτονία του πατέρα του Σοπενχάουερ, ο Cartwright γράφει ότι: «Ο ηθικός λόγος κατά της αυτοκτονίας δεν θα κινητοποιούσε κάποιον που ήταν “παρασυρμένος στην αυτοκτονία από μια εντελώς νοσηρή, βαθιά κατάθλιψη”. Καθώς αυτό είναι ζήτημα βούλησης και όχι λογικής, οι άνθρωποι αυτοί δεν θα μπορούσαν να είχαν κάνει διαφορετικά, από τη στιγμή που ξεπέρασαν τον φόβο του θανάτου». (Cartwright, *Schopenhauer: A Biography*, 94).

⁴ Ο Jacqueline προχωρά ακόμα παραπέρα, υποστηρίζοντας ότι μπορεί να υπάρχει και μια ηθική υποχρέωση για αυτοκτονία. Εξηγεί: «Η ηθική υποχρέωση της ατομικής βούλησης που έχει φτάσει στην κατανόηση του κόσμου ως βούληση και ως παράσταση φαίνεται πως θα ήταν να εξαλείψει την ατομική βούληση με οποιοδήποτε τρόπο έχει στη διάθεσή της, προκειμένου με την καταστροφή της συνειδήσης να επιστρέψει από την κατάσταση της φαινομενικής δυστυχίας στη Βούληση ως πραγματικότητα». (Jacquette, 'Schopenhauer on the Ethics of Suicide', 2000, 54).

κυριευτεί από τον πόνο του μια ευκαιρία να ξεφύγει από τον εγωκεντρισμό του. Ο άνθρωπος αυτός, τυφλωμένος από τον πόνο, είναι εγκλωβισμένος στην ατομική του ύπαρξη. Αλλά ο θάνατος μπορεί να τον γλιτώσει από την κατάσταση αυτή. Όπως εξηγεί ο Σοπενχάουερ, ο θάνατος αφανίζει το άτομο, επιτρέποντας στην αληθινή του φύση να ζήσει μόνο σε άλλα άτομα. Είναι, επομένως, μια σπουδαία ευκαιρία να απελευθερωθεί από την ατομικότητά του (WWR II, 507). Δεν υπάρχει λόγος ο θάνατος από αυτοκτονία να ειπωθεί διαφορετικά. Στην πραγματικότητα, ο άνθρωπος αυτός που βασανίζεται από τον πόνο, χωρίς ελπίδα να αρνηθεί τη βούληση, μοιάζει να βρίσκεται σε απελπιστική ανάγκη για μια τέτοια διαφυγή.

Υπάρχει, βέβαια, μια διαφορά μεταξύ του θανάτου από αυτοκτονία και εκείνου από άλλα αίτια. Ο Σοπενχάουερ θα ισχυριζόταν ο αυτοκτόνος πράττει *παράλογα*. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει για τον άνθρωπο που πεθαίνει επειδή η εγχείρησή του απέτυχε. Διότι ο τελευταίος προσπαθεί όσο μπορεί να διατηρηθεί στη ζωή με την ελπίδα ότι θα καταφέρει να φτάσει στην άρνηση της βούλησης, την αληθινή σωτηρία. Ο άτυχος αυτός άνθρωπος, θα μπορούσε να πει ο Σοπενχάουερ, έζησε μια καλύτερη ζωή από τον αυτοκτόνο, ο οποίος *ηθελήμυνα* απέφυγε τον πόνο του, κι έτσι κάθε πιθανότητα για σωτηρία.

Ο Young, επιπλέον, υποστηρίζει ότι η αυτοκτονία είναι μια παράλογη πράξη, εξηγώντας ότι ο άνθρωπος που αυτοκτονεί αποτυγχάνει, όσο ζει, να εσωτερικεύσει την *καθολικότητα* του πόνου, «... να δει κανείς το πρόβλημα του πόνου, όχι σαν κάτι προσωπικό, αλλά σαν κάτι *κοσμικό*. Και στο πρόβλημα του κοσμικού πόνου, η αυτοκτονία, η καταστροφή του ατόμου, είναι μια υπερβολικά άσχετη... μη-λύση, ανάλογη με την προσπάθεια να γιατρέψουμε έναν καρκίνο που έχει προχωρήσει σε όλο το σώμα αφαιρώντας μόνο ένα μικροσκοπικό μέρος του επηρεασμένου ιστού. Η αυτοκτονία, λοιπόν, δεν μπορεί με ορθολογικό τρόπο να τελεστεί από μια στάση εσωτερικευμένου φιλοσοφικού πεσιμισμού» (Young, *Willing and Unwilling*, 129).

Εξαιτίας του παραλόγου της πράξης της αυτοκτονίας, λοιπόν, η ζωή του αυτόχειρα φαίνεται να υστερεί. Είναι σίγουρα θλιβερό ότι αυτός ο άνθρωπος απέτυχε να ενστερνιστεί τον

φιλοσοφικό πεσιμισμό και από εκεί να προχωρήσει στην ανώτερη κατάσταση της άρνησης της βούλησης. Αναγνωρίζοντας, όμως, την *σπανιότητα* της αληθινής σωτηρίας μπορούμε να αντλήσουμε παρηγοριά για τον θάνατο - ακόμη και για εκείνον που προκύπτει από αυτοκτονία. Έστω κι αν δεχτούμε ότι ο θάνατος του ατόμου δεν οδηγεί σε μια γνήσια, μεταφυσική απελευθέρωση από τον πόνο και τα βάσανα, δεν παύει, παρ' όλα αυτά, να αποτελεί λύτρωση από την πονεμένη ύπαρξή του.

Επίλογος

Υποστήριξα ότι η αυτοκτονία για την αποφυγή του πόνου δεν είναι απαραίτητο να νοηθεί σαν λάθος, σαν μια εγωιστική, μάταιη ή ανόητη πράξη. Αντίθετα, έχουμε λόγο να την δούμε, σε κάποιες περιπτώσεις, σαν μια λυτρωτική πράξη, η οποία απεγκλωβίζει τον άνθρωπο από τον εγωκεντρισμό του και αποκαλύπτει τον θρίαμβο της γνώσης έναντι του τυφλού φόβου του θανάτου. Γιατί, όμως, ο Σοπενχάουερ δεν αναγνώρισε την παραφωνία αυτή μεταξύ των θέσεών του για τον θάνατο και της καταδίκης του της αυτοκτονίας; Ο Jacques αναρωτιέται επίσης: «... ο Σοπενχάουερ, έχοντας προσφέρει σε εμάς μια ισχυρή παρότρυνση για την αυτοκαταστροφή, απλά προσπαθεί αδέξια τώρα, μέσα στο απαισιόδοξο και αναμφίβολα νιχιλιστικό φιλοσοφικό του σύστημα, να ικανοποιήσει τη σιχασιά της παραδοσιακής ηθικής αναφορικά με το πρόβλημα της αυτοκτονίας;» (Jacques, 'Schopenhauer on Death', 303).

Κατά τη γνώμη μου, ο λόγος για τον οποίο ο Σοπενχάουερ καταδικάζει την αυτοκτονία είναι, στην πραγματικότητα, η αισιοδοξία και η ελπίδα του ότι ο άνθρωπος μπορεί να νικήσει τη βούληση. Είναι βαθιά απαισιόδοξος αναφορικά με τη ζωή όπου η βούληση κυριαρχεί σκορπίζοντας πόνο και βάσανα κι όμως υπέρμετρα αισιοδόξος αναφορικά με την δυνατότητα του ανθρώπου για σωτηρία. Μέσω της απελπισίας και του πόνου, ο άνθρωπος μπορεί να εξαγνιστεί και να καθαγιαστεί (WWR I, 392). Σύμφωνα με τον Σοπενχάουερ: «Κάποιες φορές βλέπουμε ακόμη και εκείνους που είναι πολύ μοχθηροί να εξαγνίζονται σε αυτό τον βαθμό από το βαθύτερο πένθος και τη θλίψη.

Έχουν γίνει διαφορετικοί και έχουν μεταστραφεί εντελώς» (WWR I, 392- 3). Ο άνθρωπος που σκέφτεται την αυτοκτονία προκειμένου να ξεφύγει από τον πόνο του, επομένως, πρέπει να αντισταθεί στην ορμή του να καταστρέψει τον εαυτό του, ελπίζοντας σε αυτή η λύτρωση που περιγράφει ο Σοπενχάουερ. Αυτό το βαθύ πένθος και η θλίψη που τον βρήκε είναι στην πραγματικότητα η μεγάλη ευκαιρία του να εισέλθει σε μια κατάσταση ελευθερίας.

Αλλά η ζωή - η ζωή του καθένα από εμάς, όπως τονίζει επανειλημμένως ο Σοπενχάουερ - είναι γεμάτη πόνο και βάσανα. Επομένως, αν ο άνθρωπος που σκέφτεται την αυτοκτονία οφείλει να διατηρήσει τη ζωή του, ελπίζοντας στην αληθινή σωτηρία, ο καθένας θα έπρεπε να προσκολλάται στη ζωή του με την ίδια ελπίδα. Διότι η πίστη στην εξαγιστική αυτή δύναμη του πόνου κάνει τον θάνατο να φαντάζει σαν μια μεγάλη συμφορά, τουλάχιστο μέχρις ότου το άτομο να φτάσει στην άρνηση της βούλησης. Ως τότε, τα επιχειρήματα του Σοπενχάουερ κατά του φόβου του θανάτου παραμένουν ανίσχυρα. Και όταν (ή, πιο σωστά, αν) ο άνθρωπος φτάσει σε αυτή την υψηλή κατάσταση ελευθερίας, δεν χρειάζεται πλέον κανένα επιχείρημα γιατί δεν πρέπει να φοβάται τον θάνατο.

Αυτή η απόλυτη απελευθέρωση και ο εξαγνισμός, η άρνηση της βούλησης, όμως, είναι στην πραγματικότητα σπάνια. Από την άλλη, είναι γεγονός, όπως υποστηρίζει με σθένος και ο ίδιος ο Σοπενχάουερ, ότι ο θάνατος ελευθερώνει το άτομο από τη ζωή και τον πόνο κι αποτελεί, έτσι, μια ανεκτίμητη παρηγοριά στη βασανισμένη μας ύπαρξη. Γιατί, λοιπόν, να προσκολλόμαστε άνευ όρων σε μια ζωή γεμάτη πόνο και βάσανα με την αμυδρή ελπίδα ότι κάποτε ίσως νικήσουμε τη βούληση; Γιατί να μην αποδεχτούμε ταπεινά την μοίρα μας, με ακλόνητη την πίστη ότι ο θάνατος, όπως κι αν έρθει, δεν μπορεί να είναι κάτι το κακό;

Βιβλιογραφία

Έργα του Σοπενχάουερ

Schopenhauer A., *The World as Will and Representation*, volume I, trans. E.F.J. Payne, Dover Publications, Inc., New York: 1969 (WWR I).

Schopenhauer A., *The World as Will and Representation*, volume II, trans. E.F.J. Payne, Falcon's Wing Press, Indian Hills, Colorado: 1958 (WWR II).

Schopenhauer A., *On the Basis of Morality*, trans. E.F.J. Payne, Hackett Publishing Company, Indianapolis, Cambridge: 1995.

Schopenhauer, Arthur, 'On Suicide', *Suffering, Suicide and Immortality*, trans. T. Bailey Saunders Payne, Dover Publications, Inc. Mineola, New York: 1974, pp. 25- 31.

Schopenhauer A., *Prize Essay on the Freedom of the Will*, ed. Günter Zöllner, trans. E.F.J. Payne, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

Cartwright D., *Schopenhauer: A Biography*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

Copleston F., *Arthur Schopenhauer: Philosopher of Pessimism*, London: Barnes and Noble, 1975.

Jacquette D., 'Schopenhauer on Death', in *The Cambridge Companion to Schopenhauer*, ed. Christopher Janaway, Cambridge: Cambridge University Press, 1999, pp. 293- 317.

Jacquette D., 'Schopenhauer on the ethics of suicide', *Continental Philosophy Review* 33, 2000, pp. 43- 58.

Janaway C., 'Schopenhauer's Consoling View on Death'. *Journal of Logics and their Applications* (Special Issue dedicated to the memory of Dale Jacquette) 4: 11, 2017, pp. 3705- 3718.

Kant I., *Lectures on Ethics*, translated by P. Heath, edited by P. Heath and J. B. Schneewind, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Kant I., *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, edited by Mary Gregor, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Kant, I., *Metaphysics of Morals*, edited and translated by Mary Gregor, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Simmel G., *Schopenhauer and Nietzsche*, trans. Helmut Loiskandl, Deena Weinstein, and Michael Weinstein, Amherst: University of Massachusetts Press, 1986.